

KATARZYNA PEKACKA-FALKOWSKA
(Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu)

WOKÓŁ SPRZEDAŻY GDAŃSKIEGO MUZEUM DOKTORÓW GOTTWALDÓW:
JOHANN PHILIPP BREYNE I JEGO KORESPONDENCI*

Słowa kluczowe: Christoph(or) Gottwald (1636–1700); Johann Christoph Gottwald (1670–1713); Musaeum Gottwaldianum; historia medycyny – Prusy Królewskie, XVII w., XVIII w.; historia kolekcji przyrodniczych – Prusy Królewskie, XVIII w.; historia przyrodznawstwa – Rzeczpospolita Obojga Narodów, XVII w., XVIII w.

W czasach wczesnonowożytnych często zdarzało się, że po śmierci danego kolekcjonera organizowano aukcje jego zbiorów bez względu na to, czy były to książki, *naturalia*, *artificialia* czy *scientifica*. W siedemnasto- i osiemnastowiecznej Europie istniał duży popyt na tego rodzaju luksusowe przedmioty, będące jednocześnie symbolami statusu i dystynkcji społecznej¹. Tu i ówdzie działali zatem wyspecjalizowani agenci, którzy, nierzadko na prośbę rodziny zmarłego, ewidencjonowali zgromadzone przezeń obiekty, następnie opracowywali i wydawali drukiem katalog aukcyjny, w końcu zaś organizowali licytację dla bogatych klientów zainteresowanych nabyciem albo całości, albo części zbiorów².

Katalogi aukcyjne, zawierające listy eksponatów i niekiedy także ilustracje co cenniejszych obiektów z danej kolekcji, kolportowano zawsze w kilku dużych miastach europejskich, ze szczególnym uwzględnieniem miast niderlandzkich, kiedy w grę wchodziły aukcje naturaliów. Niemniej, by do aukcyj-

* Tekst powstał dzięki wsparciu Fundacji z Brzezia Lanckorońskich (kwerenda w Londynie) i Herzog-Ernst-Stipendium der Fritz Thyssen Stiftung (kwerenda w Gotha).

¹ Zakres kolekcji ukazywał kapitał materialny, społeczny i intelektualny danego kolekcjonera. Więcej na ten temat zob. np. Michał MENCFEL, *Skarbce natury i sztuki. Prywatne gabinety osobliwości, kolekcje sztuki i naturaliów na Śląsku w wieku XVII i XVIII*, Warszawa 2010.

² Więcej na ten temat zob. Dániel MARGÓCSY, *Commercial Visions: Science, Trade, and Visual Culture in the Dutch Golden Age*, Chicago 2014; *Silent Messengers: The Circulation of Material Objects of Knowledge in the Early Modern Low Countries*, ed. Sven DUPRÉ, Christoph LÜTHY, Berlin 2011.

nej publikacji dotrzeć w porę, osoby zainteresowane przeprowadzeniem transakcji nierzadko prosiły swoich przyjaciół, mieszkających w pobliżu miejsca, w którym miała odbyć się licytacja, o przesłanie drukowanego katalogu lub odręcznej listy sprzedawanych przedmiotów³.

Po śmierci gdańskiego kolekcjonera doktora medycyny i filozofii Johanna Christopha Gottwalda o katalog aukcyjny przedmiotów gromadzonych przez niego i jego ojca Christopha prosili listownie gdańskiego lekarza i przyrodnika Johanna Philippa Breynę⁴ liczni księgarze, medycy i przyrodznawcy z niemieckojęzycznych terytoriów Europy.

W drugiej połowie XVII i pierwszej połowie XVIII w. Gdańsk zajmował wybitne miejsce na kolekcjonerskiej mapie Rzeczypospolitej Obojga Narodów⁵, w szczególności w odniesieniu do naturalistów. To tutaj działały bowiem *Naturalien-Cabinets* takich przyrodznawców, jak Gottwaldowie, Breynęowie, Klein czy Gralath, w których prezentowano rzadkie obiekty należące do trzech *regni naturali* ze wszystkich znanych części ówczesnego globu⁶. Pasjonowały się nimi osoby określane zbiorczym mianem *Naturliebende*, *Naturverständige* i *Naturbegierige*, bez względu na to, czy byli to amatorzy – *Liebhaber* – czy uczeni – *Gelehrte*⁷.

³ Dániel MARGÓCSY, „Refer to folio and number”: *Encyclopedias, the Exchange of Curiosities, and Practices of Identification before Linnaeus*, *Journal of the History of Ideas*, vol. 71: 2010, s. 63–89.

⁴ Więcej o nim zob. np. w: Alicja KURKOWA, *Jakub i Jan Filip Breynowie, uczeni gdańscy*, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, t. 32: 1987, s. 661–678; Zbigniew KAWECKI, *Jan Filip Breynę. Ioannes Philippus Breynius (1680–1764)*, *Przegląd Zoologiczny*, t. 8: 1964, s. 330–334; Jan Filip BREYNĘ, *Prace o czerwcu polskim. De Cocco polonico opera 1731–1733*, życiorysem Jana Filipa Breynęgo i komentarzami opatrzyli Zbigniew KAWECKI, Helena WERNERÓWNA, *Memorabilia Zoologica*, t. 20: 1969, s. 7–29, 130–148. Więcej o jego ojcu Jacobie zob. np. w: Karolina TARGOSZ, *Jacob Breynius 1637–1697. „Botanicus Celeberrimus” w wymiarze europejskim*, Kraków 2010.

⁵ Zob. np. Andrzej R. CHODYŃSKI, *Kultura kolekcjonerska w XVIII wieku. Gdańscy uczeni, amatorzy – znawcy i dyletanci, także z innych miast europejskich, i ich stosunek do dzieł sztuki*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Opuscula Musealia*, t. 15: 2006, s. 139–177; idem, *Kolekcjonerstwo*, [in:] *Aurea Porta Rzeczypospolitej. Sztuka Gdańska od połowy XV do końca XVII wieku*, t. 1: *Eseje*, Gdańsk 1997, s. 349–363.

⁶ O gabinetach naturalistów w Gdańsku zob. np. Friedrich Samuel BOCK, *Versuch einer wirthschaftlichen Naturgeschichte von dem Königreich Ost- und Westpreussen*, Bd. 2, Dessau 1783, s. V–XXIII.

⁷ O różnicach terminologicznych zob. np. Michał MENCFEL, *Osobliwy czyli jaki? Kategoria niezwykłości w kulturze naukowej, artystycznej i kolekcjonerskiej epoki nowożytnej*, [in:] *Curiosità – zjawiska osobliwe w sztuce, literaturze i obyczajach*, red. Anna Sylwia Czyż, Janusz Nowiński, Warszawa 2013, s. 10–25.

Gabinet Gottwaldów⁸ został założony przez Christopha Gottwalda (1636–1700), doktora medycyny i filozofii i zarazem rytownika⁹. W jego skład wchodziły przede wszystkim instrumenty naukowe i obiekty przyrodnicze, a o bogactwie i różnorodności kolekcji najlepiej świadczy relacja jednego z siedemnastowiecznych podróżników Carla Arendta, który zwiedzał gdańskie muzeum w 1694 r.¹⁰ Po śmierci Gottwalda seniora kolekcję przejął jego syn, Johann Christoph (1670–1713)¹¹, również lekarz. Ten zmarł przedwcześnie w wieku 43 lat, pozostawiając wdowie po nim „zapoczątkowany jeszcze przez swego rodzica, a przez niego wprawnie uzupełniany i pomnażany kabinet rzeczy bardzo rzadkich i nad wyraz wartościowych”¹², w tym bogatą kolekcję *artificialiae* i *scientificae*¹³.

⁸ Gottwaldowie są wielkimi nieobecnyymi w polskiej historiografii nauki, choć raz po raz wzmiankuje się ich działalność jako kolekcjonerów naturalistów. Nie wymieniają ich jednak ani Zygmunt FEDOROWICZ (*Zoologia w Gdańsku w stuleciach XVII i XVIII*, *Memorabilia Zoologica*, t. 19: 1968), ani Zbigniew NOWAK (*Między barokiem a oświeceniem; uwarunkowania funkcjonowania nauki, kultury i sztuki*, [in:] *Historia Gdańska*, t. 3, cz. 1: 1665–1793, red. Edmund CIEŚLAK, Gdańsk 1993, s. 279–317) w fundamentalnych pracach poświęconych przyrodoznawstwu i nauce w Gdańsku. Więcej o nich i ich kolekcji zob. np. *Noch einige und verbesserte Nachrichten des Herrn Baron von Zorn, das Musaeum Gottwald. Betreffend*, *Berlinische Sammlungen zur Beförderung der Arzneywissenschaft, der Naturgeschichte, der Haushaltungskunst, Cameralwissenschaft und der dahin einschlagenden Litteratur*, Bd. 6: 1774, s. 659–661. Aktualnie problematykę historii ikonograficznej spuścizny Gottwaldów podejmuje Jakub Jakubowski (zob. dalej).

⁹ Szczegóły biograficzne zob. w: *Personalia*, [in:] [*Biographiae medicorum: Sammelband mit Gelegenheitsschriften zu Medizinern aus dem 17. und 18. Jahrhundert*], Staatsbibliothek Berlin, sygn. 4” Jb 664. Krótkie biografie opublikowali m.in.: Władysław CHOJNACKI, *Gottwald Krzysztof*, [in:] *Polski słownik biograficzny* (dalej cyt. PSB), t. 8, Wrocław–Kraków–Warszawa 1959–1960, s. 388; *Gottwald Krzysztof (1636–1700)*, [in:] *Portrety gdańskich lekarzy (XVI–XVIII w.)*. *Portraits of Gdańsk Physicians (16th–18th c.)*, red. Krystyna JACKOWSKA, Adam SZARSZEWSKI, Piotr PALUCHOWSKI, Gdańsk 2015, s. 134–139; *Gottwald Krzysztof (1636–1700)*, [in:] *Sławni gdańscy lekarze*, red. Adam SZARSZEWSKI, Piotr PALUCHOWSKI, Seweryna KONIECZNA, Bartłomiej SIEK, Piotr KRAJEWSKI, Gdańsk 2016, s. 104–108. Gottwald sen. jest także jednym z bohaterów powieści Wolfa SERNO, *Tod im Apothekenhaus*, München 2003.

¹⁰ Gustav KOHFELDT, *Eine akademische Ferienreise von Rostock bis Königsberg im Jahre 1694*, *Baltische Studien*, Bd. 9: 1905, s. 20–24.

¹¹ Szczegóły biograficzne zob. np. *Ad Disputationem Inauguralem De Viscido, Sanitatis Offendiculo Praenobilis ac Clarissimi Meaicinae Candidati Dn. Johannis Christophori Gottwalds / Gedanensis ... Die XI. Aprilis ... invitat*, Weppingius Rostochii 1695, s. 7–12; *D. Johann Christoph Gottwald*, *Preußische Lieferung alter und neuer Urkunden, Erörterungen und Abhandlungen, zur Erläuterung der Preußischen Geschichte und Rechte für allerley Lese*, Bd. 1: 1753/1755, s. 129–132; Władysław CHOJNACKI, *Gottwald Jan Krzysztof*, [in:] PSB, t. 8, s. 388; *Johann Christoph Gottwald*, [in:] *Sławni gdańscy lekarze*, s. 114–117; *Johann Christoph Gottwald*, [in:] *Portrety gdańskich lekarzy (XVI–XVIII w.)*, s. 178–183.

¹² *D. Johann Christoph Gottwald*, s. 130.

¹³ Autorka prezentowanego artykułu przygotowuje aktualnie tekst poświęcony zawartości Muzeum Gottwaldów, będący analizą katalogów narratywnych (drukowanych i rękopiśmien-

Zaledwie miesiąc po śmierci Johanna Christopha spuścizną tą żywo zainteresował się lekarz Augusta II Mocnego, Christian Heinrich Erndtel¹⁴, który już wcześniej dopytywał J. P. Breynę o działalność naukową Gottwalda jr.¹⁵ I tak, w listach z września 1713 r. Ch. H. Erndtel prosił gdańszczanina o przysłanie mu katalogu aukcyjnego biblioteki Gottwaldów, gdy ten tylko ukaże się drukiem¹⁶. Prosił także, aby katalog został przesłany do doktora Johanna Daniela Geyera¹⁷ do Warszawy albo Drezna¹⁸. Żałował wreszcie, jak wyraźnie podkreślał, przedwczesnej śmierci Johanna Christopha, zaznaczając jednocześnie, że być może uda mu się namówić do zakupu gdańskiej kolekcji samego króla¹⁹, a to ze względu na będący jej częścią bogaty zbiór sukcynitów (tj. bursztynów bałtyckich)²⁰.

nych) oraz ze sztychami, które dokumentują zakres gdańskiej kolekcji. Zob. Katarzyna PĘKACKA-FALKOWSKA, *Simple medicines in natural collections of the Gottwald and the Breyné Families, 1650–1750*, <http://43ichp.warsaw.pl/index.php/programme/> (dostęp z 10 VIII 2017 r.).

¹⁴ Szczegóły biograficzne zob. np. Barbara MILEWSKA-WAŻBIŃSKA, *Jak lekarz z Saksonii o Warszawie pisał...*, [in:] *Literatura piękna i medycyna*, red. Maciej GANCZAR, Piotr WILCZEK, Kraków 2015, s. 83–100.

¹⁵ Przykładowo w liście z 2 V 1711 r. do Ch. H. Erndtela J. P. Breyné informował, że razem z Gottwaldem jr. anatomizował fokę, zob. *Forschungsbibliothek Gotha* (dalej cyt. FB Gotha), Chart. B857b, k. 29v.

¹⁶ O charakterze i zawartości katalogów aukcyjnych księgozbiorów lekarskich w Prusach Królewskich zob. np. Barbara SERCZYKOWA, *Księgozbiór lekarza toruńskiego Wacława Duroscha z drugiej połowy XVII wieku*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Nauka o Książce, z. 6: 1970, s. 4–32; Katarzyna PĘKACKA-FALKOWSKA, *Georg Seger i jego książki, czyli o lekturach siedemnastowiecznego lekarza z Prus Królewskich*, dokument elektroniczny: http://www.wilanow-palac.pl/georg_seger_i_jego_książki_czyli_o_lekturach_siedemnastowiecznego_lekarza_z_prus_krolewskich.html (dostęp z 1 V 2017 r.). O obecności książki medyczo-przyrodniczej w księgozbiorach prywatnych mieszczan z Prus Królewskich zob. Maria OTTO, *Książka przyrodniczo-medyczna w gdańskich księgozbiorach prywatnych między XV a XVIII wiekiem*, [in:] *Joachim Oelhaf i jego następcy*, red. Adam SZARZEWSKI, Bartłomiej SIEK, Gdańsk 2013, s. 103–109.

¹⁷ Szczegóły biograficzne zob. Wilhelm von GÜMBEL, *Geier, Johann Daniel*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 8, Leipzig 1878, s. 503–504.

¹⁸ FB Gotha, Chart. B857b, k. 122–124v.

¹⁹ W zbiorach drezdeńskich *mineralia*, do których przyporządkowywano bursztyny, zajmowały fundamentalne miejsce już od XVI w. Więcej o charakterze i statusie drezdeńskiej kolekcji mineralogicznej zob. np. Barbara MARX, *Auf dem Weg zur Frühbarocken Kunstkammer. Eine Annäherung*, [in:] *Sehen und Staunen. Die Dresdner Kunstkammer von 1640*, hrsg. v. eadem, Peter PLASSMEYER, München 2014, s. 17–24; Klaus THALHEIM, *Minerale, Gesteine und Fossilien in der Dresdner Kunstkammer*, [in:] *Die kurfürstlich-sächsische Kunstkammer in Dresden. Geschichte einer Sammlung*, hrsg. v. Dirk SYNDRAM, Martina MINNING, Dresden 2012, s. 262–281.

²⁰ FB Gotha, Chart. B857b, k. 128–129v. O gdańskich kolekcjach bursztynów zob. np. Andrzej R. CHODYŃSKI, *Gdańskie kolekcje bursztynu od XVIII do XIX wieku*, *Porta Aurea. Rocznik Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Gdańskiego*, R. 3: 1994, s. 51–74; Elżbieta MIERZWIŃSKA, *Bursztynnictwo*, [in:] *Aurea Porta Rzeczypospolitej*, t. 1, s. 141–156; Katarzyna PĘKACKA-FAL-

Kilka miesięcy później, w połowie stycznia 1714 r., do Ch. H. Erndtela dotarł przesyłany przez J. P. Breynę opisowy katalog *Museum Gottwaldianum* (dalej cyt. *MG*)²¹, niemniej lekarz królewski nadal prosił go o katalog *Bibliothecae Gottwaldianae*²². Zależało mu także, aby kompletny spis książek trafił do J. D. Geyera przebywającego w tym czasie w Dreźnie²³. Przy czym jeszcze w styczniu nowo opublikowane narracyjne *MG* J. P. Breyne wysyłał do Caspara Commelijna w Amsterdamie²⁴ i Hansa Sloana w Londynie²⁵, w przypadku tego ostatniego wpisując datę nadchodzącej licytacji – 9 kwietnia²⁶.

KOWSKA, *Johann Philippe Breyne i bursztyny (lata 20. XVIII wieku)*, dokument elektroniczny: http://www.wilanow-palac.pl/johann_philippe_breyne_i_bursztyny_lata_20_xviii_wieku.html (dostęp z 1 V 2017 r.). Gottwald i inni kolekcjonerzy z Prus Królewskich oraz Książęcych w drugiej połowie XVII i pierwszej połowie XVIII w. stosowali klasyfikacje Hartmanna, porządkując swoje bursztyny według takich kryteriów, jak barwa, inkluzja, kształt, miejsce pochodzenia, wykonany z nich obiekt artystyczny. Zob. Philipp Jacob HARTMANN, *Succini prussici physica et civilis historia cum demonstratione ex autopsia et intimiori rerum experientia deducta*, Francofurti 1677; idem, *Succincta succini prussici historia et demonstratio*, Berolini 1699; FB Gotha, Chart. A791, k. 97–107v (odręczny katalog kolekcji N. Sendela, Elbląg), 109–112, 115–115v (odręczny katalog kolekcji J. P. Breynę oraz opis wyglądu szafy na bursztyny); Dar'ya NOVGORODOVA, *Pervaya nauchnaya kolleksiya yantarya v Rossii*, [in:] *Yantar' v istorii meditsyny. Materialy mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii*, Kaliningrad 2016, s. 179–196 [Дарья Новгородова, *Первая научная коллекция янтаря в России*, [in:] *Янтарь в истории медицины. Материалы международной научной конференции*, Калининград 2016, s. 179–196].

²¹ Gottwald C. *Musaeum Gottwaldianum, sive catalogus rerum rariorum, tam naturalium, quam artificialium, longa annorum serie. Cur aque et sumtibus haud exiguis collectarum, à viris d.v. excellentissimis experientissimisque, D. Christophoro Gottwaldio, Med. D. & Phisico Gedanensi, Patre & D. Joh. Christoph Gottwaldio, Med. D. filio, quas publica auctione in aedibus gottwaldianis Anno 1714. d. [...] Divendet Georgius Mattern*, Typis Joh. Zachariae Stolli [Gedani 1714].

²² W objętych kwereńdą zasobach archiwalnych i bibliotecznych nie zlokalizowano ani rękopiśmiennej listy, ani drukowanego katalogu księgozbioru Gottwaldów, określanego przez respondentów Breynę jako *Bibliotheca Gottwaldiana*.

²³ FB Gotha, Chart. B857b, k. 145–146v.

²⁴ *Ibid.*, k. 87.

²⁵ British Library (dalej cyt. BL), Sloane MS 4043, k. 222.

²⁶ Egzemplarz opisowego Gottwald C. *Musaeum Gottwaldianum* przechowywany w BL, sygn. 1044.a.28.(1.). W zbiorach BL znajdują się także dwa współoprawne egzemplarze katalogów ze sztychami: [Museum Gottwaldianum. A collection of plates in 2 pt. 62 anatomical objects and 49 plates representing shells, etc.], sygn. 459.c.8., 548.m.12. Więcej na temat pojawiających się w literaturze przedmiotu niejasności odnośnie do terminu licytacji zbiorów Gottwaldów zob. Dar'ya Dmitriyevna NOVGORODOVA, *Ot muzeya Gottval'da k mineral'nomu katalogu kunstkamery*, [in:] *Materialy semnadsat'nykh chteniy pamyati I. M. Tronskogo „Indo-evropeyskoye yazykoznanie i klassicheskaya filologiya – XVII”*, St. Petersburg, s. 636–653 [Дарья Дмитриевна Новгородова, *От музея Готтвальда к минеральному каталогу кунсткамеры*, [in:] *Материалы семнадцатых чтений памяти И. М. Тронского „Индоевропейское языкознание и классическая филология – XVII”*, St. Petersburg 2013, s. 636–653].

Christiana Heinricha Erndtela interesowała wówczas jednak przede wszystkim biblioteka gdańskich lekarzy, stąd pytanie, kiedy on i J. D. Geyer otrzymają spis druków z ich księgozbioru, powróciło pod koniec kolejnego miesiąca²⁷. W kwietniu Ch. H. Erndtela zajmowały przygotowania do gdańskiej aukcji muzeum Gottwaldów²⁸, w trakcie której sprzedano tylko część kolekcji. Dlatego w styczniu 1715 r. lekarz królewski nadal wyrażał w listach do J. P. Breynę'a zainteresowanie obiektami opisywanymi w katalogu muzeum²⁹. W lipcu 1716 r. otrzymał natomiast upragnioną *Bibliothecae Gottwaldianae*³⁰.

Listy w sprawie kolekcji Gottwaldów wysyłał do J. P. Breynę'a, rzecz jasna, także wspomniany Johann Daniel Geyer, *Leibarzt* Augusta II Mocnego. Tuż po śmierci Gottwalda jr., w połowie sierpnia 1713 r., J. D. Geyer prosił J. P. Breynę'a, aby ten poinformował go, kiedy będzie odbywać się licytacja muzeum. Interesowały go przy tym przede wszystkim bursztyny bałtyckie i obiekty wchodzące w skład tzw. gabinetu antykwarycznego³¹. Nie dziwi zatem, że już w październiku J. D. Geyer upraszał J. P. Breynę'a o przekazanie mu katalogu aukcyjnego kolekcji (najlepiej przez Ch. H. Erndtela), kiedy ten ukaże się drukiem³². Dlatego jednak, że medyk królewski był jednocześnie świadom, iż katalog zostanie opublikowany najwcześniej na początku kolejnego roku, jeszcze pod koniec tego samego miesiąca zapytywał swojego korespondenta o możliwość dostarczenia mu listownie dokładnych informacji na temat zawartości szaf z minerałami. Obok wyczerpującej listy zgromadzonych przez Gottwaldów eksponatów J. D. Geyer chciał także otrzymać drobiazgowo opisy co cenniejszych obiektów mineralogicznych, uzyskując w miarę dokładny obraz tej części muzeum, gdyż, jak się wyraził, „zaiste nie wiemy, co w niej się znajduje tak naprawdę”³³. Martwił się także, aby zbiory Gottwaldów nie zostały „sprzedane przed czasem”³⁴, co potwierdza, że licytacja miała odbyć się wkrótce.

W drugiej połowie stycznia 1714 r. J. D. Geyer ponownie dopytywał o wydrukowany katalog aukcyjny, przede wszystkim o to, czy będzie on dostęp-

²⁷ FB Gotha, Chart. B857b, k. 149–150v.

²⁸ Ibid., k. 160–161.

²⁹ Ibid., k. 169–172v.

³⁰ Ibid., k. 193–194v. W katalogu aukcyjnym księgozbioru Ch. H. Erndtela nie wymieniono jednak żadnego z katalogów spuścizny Gottwaldów (zob. *Bibliotheca Erndeliana sive Catalogus Librorum Philologico-Medicorum, quos B. D. Christ. Heinrich Erndel, Sereniss. Augusti II. Reg. Pol. & El. Sax. Archiater, Adiunctus Academiae Naturae Curiosorum & c. sibi undecunqve conquisiverat Auctio fiet Dresdae D. 19. seqq. Jan. MDCCXXXV. In aedium Fridelianarum...*, [Dresdae 1735]).

³¹ FB Gotha, Chart. B786, k. 249–251.

³² Ibid., k. 252–253.

³³ Ibid., k. 253.

³⁴ Ibid., k. 254–255.

ny na targach w Lipsku³⁵. Dnia 23 marca dziękował zaś J. P. Breyne'owi za jego przesłanie do Drezna, dodatkowo informując, że znajduje się w nim piękny sztych prezentujący Gottwalda sen. – podobizna przekazana mu onegdaj przez samego medyka³⁶. Oznacza to, że J. D. Geyer otrzymał nie tylko katalog narcyjny, lecz także któryś z katalogów ze sztychami³⁷. Wreszcie kilka dni póź-

³⁵ Ibid., k. 256–256v.

³⁶ Ibid., k. 257–257v.

³⁷ Na temat katalogów z odbitkami miedziorytniczymi zob. więcej w: Jakub JAKUBOWSKI, *Dawna polska ilustrowana książka przyrodnicza (XVII–XIX wiek)*, Bibliotekoznawstwo, t. 30: 2011, s. 40–42; Mathias BERSOHN, *O rytownikach gdańskich: podręcznik dla zbierających sztychy polskie*, Warszawa 1887, s. 38; Rudolf BERGAU, *Die Danziger Kupferstecher Samuel und Johann Donnet*, Archiv für die zeichnenden Künste mit besonderer Beziehung auf Kupferstecher- und Holzschneidekunst und ihre Geschichte, Bd. 13: 1867, s. 148–149; Berichte der allgemeinen Buchhandlung der Gelehrten, Bd. 2: 1782, s. 225. Gottwald sen. wykonywał samodzielnie rysunki i miedzioryty już od lat młodzieńczych, swój kunszt rytowniczy pogłębiał zaś w Lejdzie, kiedy współpracował z F. Le Boë-Sylviusem (por. *Personalia*). Działo się tak także w przypadku miedziorytów opublikowanych w *MG – to Ch.* Gottwald sporządził ich projekty (niekiedy jeszcze w trakcie swojej *peregrinatio academica*), według których matryce przygotowywał następnie on sam (ibid.) i S. Donnet. Na ich podstawie J. P. Breyne opublikował w marcu 1714 r. w Gdańsku dwa osobne katalogi sztychów bez wydrukowanych stron tytułowych i opisów towarzyszących poszczególnym planszom: jeden z ilustracjami anatomicznymi, drugi – z wizerunkami muszli (FB Gotha, Chart. B789, k. 14). Druki te jako osobne całości wymieniają m.in. katalogi aukcyjne księgozbiorów J. P. Breyne'a i J. T. Kleina: 1) *Thesaurum Conchiliorum tabb. aen. XLIX constantem, quarum IV priores, Stellas marinas et Corallia, caetera testacea univalvia turbinata repraesentat*, Danzig [b.d.w.]; 2) *LXII tabulas aeneae artificiosae sculptas, varias curiosas observat. anatomicas in homine et brutis complectentis*, Danzig [b.d.w.] (za: *Allgemeines Gelehrten-Lexicon: Darinne die Gelehrten aller Stände sowohl männ- als weiblichen Geschlechts, welche vom Anfange der Welt bis auf ietzige Zeit gelebt, und sich der gelehrten Welt bekannt gemacht, Nach ihrer Geburt, Leben, merkwürdigen Geschichten, Absterben und Schrifften aus den glaubwürdigsten Scribenten in alphabetischer Ordnung beschrieben werden. Fortsetzung und Ergänzungen*, Bd. 2: *C bis J*, Leipzig 1787, szp. 1548). Osobny egzemplarz *Museum anatomicum* posiadał także Daniel Ernest Jabłoński (*Catalogus Librorum ... Dan. Ern. Jablonski*, Berolina 1742, s. 300). Współcześnie katalogi ze sztychami funkcjonują albo samodzielnie, albo w egzemplarzach łączących je we współprawną całość. W przypadku egzemplarzy samodzielnych można wymienić m.in. *Museum anatomicum* przechowywane w Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden i Bibliotece Uniwersytetu w Lejdzie (oddział Muzeum Boeravae) oraz tablice przedstawiające naturalia morskie (*49 Kupfertafeln von Conchylien, Knorpelthieren und Korallen*) znajdujące się w zbiorach duńskiej Det Kgl. Bibliotek – København. W przypadku egzemplarzy łączonych chodzi m.in. o jeden przechowywany w Bibliotece Głównej Politechniki Gdańskiej (<http://pbc.gda.pl/dlibra/docmetadata?id=2467&dirids=1&tab=1>) oraz o jeden przechowywany w zbiorach Uniwersytetu w Sztrasburgu. W przypadku egzemplarza przechowywanego w Bibliotece Uniwersytetu w Sztrasburgu wszystkie zawarte w nim sztychy zostały opisane przez jego właściciela Jeana Hermanna, sam katalog zatytułowano natomiast odrębnie jako *Gottwald C. Museum Gottwaldianum continens tabulas mutas quarum anatomicae sexaginta & una, conchyliologicae quadraginta & novem, aliaque corpora marina experimentes, sculptae et ad edendum jam paratae a Christophoro Gottwaldt, Dr. Med. & Physic. Civit. Gedan.* Gedani 1714 (dokument elektroniczny: <http://docnum.u-strasbg.fr/cdm/ref/collection/>

niej, w środę 28 marca, J. D. Geyer powiadał J. P. Breynę, że król zastanawia się nad nabyciem kolekcji naturalistów, on sam chętnie kupiłby zaś księgozbiór Gottwaldów³⁸.

Kwestię zakupu części spuścizny obu gdańszczan rozważał także Michael Friedrich Lochner von Hummelstein³⁹, lekarz z Norymbergi. Dnia 28 II 1715 r., już po przeprowadzeniu licytacji, M. F. Lochner dziękował J. P. Breynęowi za przesłane mu informacje o zbiorach Gottwaldów. Pisał także, że „zależy z całego serca, iż piękne gottwaldiańskie kurioza, tak pieczołowicie zbierane, zostaną wkrótce rozproszone”⁴⁰. Prosił również o przesłanie do Lipska katalogu z kopiami gottwaldiańskich miedziorytów, za które, jak zaznaczał, będzie bardzo wdzięczny i zobowiązany. W kolejnych listach dziękował natomiast za przesłane sztuchy z MG, chwalać przede wszystkim, tak jak J. D. Geyer, kunsztowny wizerunek Gottwalda sen⁴¹. W następnym roku w publikacji *Rariora Musei Besleriani* stwierdzał natomiast: „Et licet haec Testudinis solertissima Anatome omnem mereatur laudem, nitidiorum adhuc habuisse, ni mors invida abrupisset virum omni elogio superiorem, Christophorum Gottwaldum, Podalirium Dantiscanum, naturae Mystam solertissimum, ceu ex aeneis Musei Anatomici ejus figuris, quae apud Nobilissimam Viduam una cum Conchyliorum elegantissimis, et omnes, quas hactenus videre contigit, delineationes superantibus, supersunt, satis patet cum explicatione et uberiore des-

coll13/id/43888). Co istotne, rękopiśmienne opisy sztuchów analogiczne do tych z egzemplarza J. Hermanna można znaleźć w egzemplarzu pochodzącym z biblioteki biskupa Vinzenzo, Marco Giuseppe Cornaro, niemniej układ kart był we włoskim katalogu inny. Zob. *Deliciae Cobresianae. J. P. Cobres Büchersammlung zur Naturgeschichte*, Th. 2, [b.m.w.] 1782, s. 805–811. Więcej o egzemplarzu gdańskim zob. natomiast w: Jakub JAKUBOWSKI, w: „*Musaeum Gottwaldianum*” ze zbiorów Biblioteki Politechniki Gdańskiej i wydawnicze losy dzieła Christophorusa Gottwalda (1636–1700) w XVIII w., *Porta Aurea. Rocznik Zakładu Historii Sztuki Uniwersytetu Gdańskiego*, T. 14: 2015, s. 93–119. Co istotne, w niepaginowanym egzemplarzu *Museum anatomicum*, znajdującym się w zasobie Universitätsbibliothek Basel (sygn. UB Basel, Hg I 43), zachowały się także nieznanne badaczom rękopiśmienne wprowadzenia do obu albumów ze sztuchami pióra J. P. Breynę. Transkrypcję wymienionych źródeł opublikowano w formie aneksu do artykułu: Katarzyna PĘKACKA-FALKOWSKA, *Wokół kolekcji przyrodniczych w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Cz. I: Christoph i Johann Christoph Gottwaldowie oraz ich gdańskie muzeum*, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* (w recenzjach).

³⁸ FB Gotha, Chart. B786, k. 258.

³⁹ Informacje biograficzne zob. np. Clemens Alios BAADER, *Lochner, Michael Friedrich*; 28.02.1662–15.10.1720; *Naturwissenschaftler (PND 104225033)*, [\(dostęp z 1 V 2017 r.\)](http://personen.digitale-sammlungen.de/pnd/bsb00000283_00152-00.html?pos=1&suche=pndid:104225033%20AND%20(bsbID:bsb00000273%20OR%20bsbID:bsb00000274%20OR%20bsbID:bsb00000279%20OR%20bsbID:bsb00000280%20OR%20bsbID:bsb00000281%20OR%20bsbID:bsb00000282%20OR%20bsbID:bsb00000283%20OR%20bsbID:bsb00000284)).

⁴⁰ FB Gotha, Chart. B789, k. 447–448. Informacja ta potwierdza fakt, że licytacja się odbyła.

⁴¹ *Ibid.*, k. 449.

tituatur descriptione opus fere Regium, Tabulas tantum recensere placuit, ut salivam moveamus erudyto orbi, et Bibliopolarum curiosioribus, quo Virum in Historia naturali promovenda solertissimum, paternis gloriose insistentem bvestigiis Joh. Phil. Breynium, Medicum pariter Dantiscanum celeberrimum, Reg. Soc. Angliae Socium dignissimum, sub cujus directione et manibus, precibus et pretio exorent, ut in publicam tandem lucem opus splendidissimum prodeat [...]"⁴².

W 1716 r. także doktor medycyny i filozofii Christian Vater⁴³ z Wittenbergi chciał zakupić (zachwycony maestrią odbitek) płyty miedziorytnicze i manuskrypty należące do obu Gottwaldów, które wciąż znajdowały się w posiadaniu ich spadkobierców; to samo dotyczyło kręgu jego najbliższych przyjaciół, którzy również byli zainteresowani wejściem w posiadanie matryc⁴⁴.

W korespondencji z lutego 1716 r. Ch. Vater informował zatem J. P. Breynę, że księgarz Gladitsch z Lipska podjął rozmowy z wdową po Gottwaldzie jr. w celu sprowadzania gottwaldziańskich rękopisów oraz matryc przedstawiających zarówno muszle, jak i anatomie ludzi oraz zwierząt. Za płyty miedziorytnicze wdowa miałaby otrzymać 200 florenów gotówką, ale ta chciała kolejnych 400, jak Ch. Vater dodawał. Dopytywał także o pojedyncze eksponaty z kolekcji mineralogicznej⁴⁵.

Pertraktacje z kobietą nie przyniosły jednak pożądaných rezultatów. Już w połowie marca Ch. Vater skarżył się poirytowany, że w sprawie gottwaldziańców nie poczyniono jak dotąd żadnych *resolutions*⁴⁶, stąd w kolejnych listach upraszał Johanna Philipa o pośrednictwo w kontaktach ze spadkobierczynią⁴⁷.

⁴² Johann Heinrich LOCHNER, Michael Friedrich LOCHNER, *Rariora musei Besleriani quae olim Basilius et Michael Rupertus Besleri collegerunt: aeneisque tabulis ad vivum incisa evulgarunt*, [Nuremberg: s.n.], Anno O.R. 1716, s. 61; <http://dx.doi.org/10.5962/bhl.title.61137>. Co istotne, sam J. P. Breynę pisał w rękopiśmiennym wstępie do jednego z wydanych w 1714 r. egzemplarzy gottwaldziańskich sztychówi anatomicznych: „Postea Tabularum harum potitus est Ejus non degener Filius natu maximus Nobilissim pariter et Curiosus Vir D. Johannes Christophorus Gottwaldius, Med. Doct. et Practicus Gedanensis, Amicus mihi inter Charissimos una cum M.S.S. sed admodum confusis, qva in ordinem et formam Libri redigere promittebat; sed et hic Praxi Medica, curis domesticos aliiq rebus // impeditus, Vitam finivit Anno 1713. Opus hoc ut acoperat, imperfectum relinqvens, qvovd ego permittente Noblissima Vidua aliquoties pervolvī Tabulas in hunc ordinem qvalemuncq digessi, et breves aliquot Explicationes ex M.S.S. adjecti”. (Museum anatomicum), bez pag.; sygn. UB Basel, Hg I 43.

⁴³ Julius Leopold PAGEL, Vater, Christian, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 39: *Tunner – de Vins*, Leipzig 1895, s. 503. Dokument elektroniczny: <https://www.deutsche-biographie.de/gnd11735533X.html#adbcontent> (dostęp z 1 V 2017 r.).

⁴⁴ FB Gotha, Chart. B789, k. 620–621v.

⁴⁵ Ibid., k. 622–622v.

⁴⁶ Ibid., k. 624–624v.

⁴⁷ Ibid., k. 626–627.

Negocjacje ciągnęły się przez kolejne miesiące⁴⁸ i przeciągnęły co najmniej do stycznia 1717 r., cały czas dotycząc płyt miedziorytniczych⁴⁹. Jak można przypuszczać, zakończyły się niepowodzeniem, gdyż matryce wystawiano na sprzedaż jeszcze w 1720 r.⁵⁰

Wydaje się jednak, że w późniejszych latach płyty te przejął sam Breyne, choć trudno zrekonstruować okoliczności tego zdarzenia⁵¹. Najprawdopodobniej dopiero po jego śmierci trafiły one do norymberskiej oficyny Gabriela Nicolausa Raspego⁵², który wykorzystał je w trzech publikacjach⁵³. Za tą hipotezą przemawia m.in. to, że po zgonie J. P. Breyne'a w katalogu aukcyjnym jego księgozbioru zapisano wprost, że obok książek i rękopisów sprzedawane są także: „A. B. Zwey Kisten mit 59 Paquete, in jedem circa 400 bis 500 Abdrücke, von Christoph. Gottwalds Museo anatomico. Nebst 61 gestochene Kupferplatten von diesen Musaeo. C. Eine Kiste mit 42 Paquete, in jeden circa 400 biß 500 Abdrücke, von C. Gottwalds Museo curioso rerum naturalium. Imgleichen 49 gestochene Kupferplatten von diesen Musaeo, nebst zwey Kupferplatten von den Portraits C. Gottwalds und I. C. Gottwald fil. wie auch von beyden einige Abdrücke. Zwey Kupferplatten zweyer Missgeburten [...]. D. Ein Schrank worinn alle Kupferplatten liegen”⁵⁴.

⁴⁸ Ibid., k. 628–628v.

⁴⁹ Ibid., k. 630–631v.

⁵⁰ BL, Sloane MS 4046, k. 161.

⁵¹ Analogiczną hipotezę wysuwa J. Jakubowski. Zob. idem, *Musaeum*, s. 101 n. W objętej trzytygodniową kwerendą spuściznie J. i J. P. Breyne'ów przechowywanej w FB Gotha nie udało się znaleźć materiałów dotyczących okoliczności wejścia J. P. Breyne'a w posiadanie gottwaldiańskich płyt miedziorytniczych. Nie oznacza to jednak, że takich materiałów tam nie ma, gdyż ze względu na ograniczenia czasowe nie przebadano wszystkich jednostek.

⁵² Johann Samuel SCHRÖTER, *Vorrede*, [in:] *Musei Gottwaldiani testaceorum, stellarum marinarum et coralliorum quae supersunt tabulae = Die Conchylien, Seesterne und Meergewächse der ehemaligen Gottwaldtischen Naturaliensammlung: nach den vorhandenen neun und vierzig Kupfertafeln mit einer kurzen Beschreibung begleitet*, Nürnberg 1782, s. 3–4.

⁵³ Chodzi o Christopha GOTTWALDA, *Physikalisch-ökonomische Bemerkungen über die Schildkröten*, Nürnberg 1781; *Physikalisch-ökonomische Bemerkungen über den Bieber*, Nürnberg 1782, i skomentowane przez Ch. Schrötera *Musei Gottwaldiani testaceorum, stellarum marinarum et coralliarum* (wizerunki ukazały się także wcześniej w 1749/1750 r. – por. egzemplarz drezdeński). Więcej na ich temat zob. np. w: *Deliciae Cobresianae*, s. 817–818; *Physikalisch-ökonomische Bibliothek worinn von den neuesten Büchern, welche die Naturgeschichte, Naturlehre und die Land und Stadtwirthschaft betreffen*, Bd. 12: 1783, s. 443–449; *Leipziger Gelehrte Zeitungen*, St. 75: 1783, Donnerstags, den 18. September, s. 603–604. Co ciekawe, anonimowy recenzent „*Leipziger Gelehrte Zeitungen*” nie cenił wysoko żadnej z omawianych przezeń prac, stwierdzając, że w przypadku publikacji o muszlach jedynego sensu jej wydania upatrywać można w jej znaczeniu „dla historii literatury, sztuki oraz określenia zasług Gottwalda”, natomiast w przypadku pracy o bobrze stwierdzał wprost, że ukazała się ona poniewczasie, gdyż wymienionego opisu tego pospolitego zwierzęcia dokonał m.in. Buffon.

⁵⁴ *Bibliothecae Breynianae Pars Prior. Sive Catalogus Librorum Philologico-Philosophico-*

Wróćmy jednak do elementów Muzeum Gottwaldów wystawianych na aukcji w kwietniu 1714 r.

Kolejnym korespondentem J. P. Breyne'a zainteresowanym pozostawioną przez Gottwaldów spuścizną był doktor medycyny i filozofii Nicolaus Martini z Rygi⁵⁵. W liście z 4 X 1713 r. informował swego kolegę, że dowiedział się o śmierci Gottwalda jr., i dlatego prosił o przesłanie mu katalogu książek należących do zmarłego. Prosił również o dostarczenie „katalogu kuriozów i naturalistów obu Panów Gottwaldów, kiedy ten ukaże się drukiem”⁵⁶.

Także Johann Georg Kisner, medyk z Frankfurtu, dopytywał w kwietniu 1714 r. o możliwość przesłania mu MG⁵⁷. Zastanawiał się też, czy w Gdańsku żyje wielu miłośników (*curiose Liebhaber*) naturalistów, a następnie sam odpowiadał twierdząco na to pytanie: w Gdańsku kwitł bowiem zamorski handel (*florisantes commercium*), stąd pojawiała się tam wiele możliwości nabycia rzadkich i ciekawych eksponatów⁵⁸.

W 1717 r. J. G. Kissner pośredniczył także, co warto podkreślić, w kontaktach między J. P. Breynem a Linckem jr., aptekarzem lipskim i kolegą tego ostatniego⁵⁹. W wysłanym we wrześniu 1717 r. do Gdańska liście J. G. Kissner

Historicorum, Itinerariorum, Inprimis autem Medicorum, Botanicorum Et Historiae Naturalis Scriptorum &c. Rariorum, Quam Magno Studio Et Sumptu Sibi Comparavit D. Johan. Philipp. Breynius, Acad. Imper. Natur. Curiosorum, Nec Non Reg. Societ. Anglic. Scient. Sodalis. Publica Auctionis Lege In Aedibus B. Possessoris (in der Langgasse.) D. XV. Julii A. MDCCLXV, Distrahende Per Joan. Godofr. Barthelsen [Pars Posterior ... MDCCLXVI], s. 394. Odniesienie do liczby odbitek znajdujących się w spuściznie Gottwaldów w 1714 r. informacje na ten temat znajdujemy w rękopiśmiennym wstępie J. P. Breyne'a do albumu z rycinami anatomicznymi ze zbiorów Biblioteki Uniwersytetu w Bazylei: „NB. Das Kűpffer von Bildnis des Auctoris No.1. ist nicht mehr vorhanden, es werden aber etwan 500 à 600 Abdrűckes als denen seyn. Imgleichen ist des Kűpffer vom Nahmens Zug auch nicht denn. Die űbrigen aber seyend aller vorhanden nebst Abdruckes als zu 900 à 100 Exemplaren”. (Museum anatomicum), UB Basel, Hg I 43, bez pag.

⁵⁵ Informacje biograficzne zob. w: *Martini, Nicolaus*, [in:] *Das Baltische Biographische Lexikon*, <http://www.bbl-digital.de/seite/490/> (dostęp z 1 V 2017 r.).

⁵⁶ FB Gotha, Chart. B789, k. 484–485.

⁵⁷ *Ibid.*, Chart. B787, k. 13v.

⁵⁸ *Ibid.*, k. 14.

⁵⁹ Pochodzącego z Gdańska Linckena sen., ojca Johanna Heinricha, J. P. Breyne poznał w 1704 r. w trakcie swojej podróży naukowej, kiedy w drodze powrotnej do Gdańska zatrzymał się w Lipsku. Jak wspominał w dzienniku podróży, Lincken sen. był dla niego bardzo miły oraz pokazał mu różne eksponaty z kolekcji jego i jego syna, m.in. węże zakonserwowane w rozтворach spirytusu winnego, muszle i minerały. Opowiadał mu także o skomplikowanych procedurach jatrocemicznych, pokazał kawałek złota z kopalni Salomona oraz rozmaite *producta chemica*, m.in. „*phosphorum*, które preparuje on z krwi ludzkiej”. Podzielił się także interesującą informacją na temat odurzania się członków dworu królewskiego bielunem dziedzierzawą: „er hatte auch das seinen Datura, voran sich der Kűnig oft vor sein plaisir bedinnet, und dessen ein drachma anderen Leuten ein zur geben, aus selbige vor einen zaitlang zu toren zu machen. Das Antidotum dagegen ist, wann man die Hűnde in kalt Wasser sticht”. *Ibid.*, Chart.

prosił Johanna Philippa o dwa egzemplarze *MG* ze sztychami – jeden uwzględniający ilustracje anatomiczne, a drugi muszle – i przesłanie ich do Lipska⁶⁰. Breyne chętnie spełnił jego prośbę, choć katalogi te były już wtedy białymi krukami. W lutym 1720 r. J. G. Kissner informował bowiem swojego korespondenta, że gościł u niego znajomy gdańszczanin, który opowiedział mu, jak trudno nawet nad Motławą nabyć oba wydawnictwa⁶¹.

Zakupem części gottwaldianów interesował się oczywiście także wspomniany Johann Heinrich Lincken, który od początku lutego 1717 r. korespondował z J. P. Breynem w sprawie ilustrowanego *MG*⁶². W dniu 24 maja pisał wprost, że posiada tylko znarratywizowany katalog aukcyjny i że chętnie dokupi doń część z ilustracjami⁶³. Dnia 13 września przypominał raz jeszcze, że katalog z odbitkami miedziorytniczymi jest dla niego czymś bardzo istotnym⁶⁴. Natomiast 15 października donosił z radością, że „Pan Buck dostarczył mi miedzioryty z *Museo Gottwaldiano*” i że szczególnie ucieszyły go kunsztowne wizerunki muszli⁶⁵.

W 1717 r. kwestia zbiorów Gottwaldów pojawiła się również w korespondencji z Johannesem Vogetiusem, lekarzem gdańskim osiadłym w Toruniu⁶⁶. Także on dopytywał J. P. Breyne'a o dostępność katalogu gabinetu naturalistów⁶⁷. Przypominał także, że Gottwaldowi kamienie z plaż nadwiślańskich z okolic

B968, k. 110–112. Informacje biograficzne zob. w: Veit HAMMER, *Linck, Johann Heinrich d.Ä.*, [in:] *Sächsische Biografie*, hrsg. v. Institut für Sächsische Geschichte und Volkskunde e.V., bearb. v. Martina SCHATTKOWSKY, <http://www.isgv.de/saebi/> (dostęp z 17 VI 2017 r.).

⁶⁰ FB Gotha, Chart. B787, k. 28.

⁶¹ *Ibid.*, k. 30.

⁶² *Ibid.*, k. 255.

⁶³ *Ibid.*, k. 257: „Ich habe von Musaeo Gottwaldiano nichts anders als ein klein Tractat in 8° vorbey keine kupfer, mir vorlieb, wende ich darzu gehörige Kupfer auch erlangen kaufe, ich zahl solche gerne”.

⁶⁴ *Ibid.*, k. 261v.

⁶⁵ *Ibid.*, k. 262v.

⁶⁶ Johannes Vogetius przeniósł się z Gdańska do Torunia razem z rodziną w 1712 r. (o czym J. P. Breyne powiadał listownie ich wspólnych przyjaciół, zob. np. FB Gotha, Chart. B857b, k. 69–69v) i, jak się wydaje, w późniejszych latach bardzo żałował swojej decyzji. W licznych listach do J. P. Breyne'a pisał bowiem o problemach z utrzymaniem praktyki, niemożności włączenia się w ruch naukowy czy o braku żywego środowiska przyrodnawców w mieście, w którym osiadł. Szczegóły biograficzne zob. w: *Christliches Denck-Mahl, Welches Dem [...] Herrn Johann Vogetius, Medicinæ [...] Doctori und wohlerfahrem Practico, Bey der Königl. Stadt Thorn, Als Derselbe Anno 1724. d. 8. Febr. im 52 Jahres seines Alters im Herrn entschlaffen, und den 13. darauff, war der Sonntag Septuag. mit Christlichen Ceremonien in der Marien-Kirche zur Erden bestattet wurde, Zu letzten Ehren, und [...] Zu einigem Troste, aufgesetzt* E.E. Ministerium U.A.C. hieselbst, Thorn: Gedruckt bey Joh. Nicolai [...], [1724].

⁶⁷ FB Gotha, Chart. B788, k. 739.

Torunia przesyłał onegdaj tamtejszy nauczyciel gimnazjalny, Georg Wendt⁶⁸. Kamienie te zostały opisane w krótkiej rozprawce tego ostatniego⁶⁹; stały się także przedmiotem korespondencji J. P. Breynę'a i innych uczonych⁷⁰.

W kolejnych latach do katalogu Gottwalda, w którym wymieniono „wiele rzeczy bardzo ciekawych i nader rarytnych”, nawiązywał również Franz Ernst Brückmann⁷¹ z Wolfenbüttel⁷². W latach dwudziestych XVIII w. bardziej interesowały go jednak zbiory samego J. P. Breynę'a niż nieistniejąca już kolekcja gottwaldiańska, która stanowił tylko jeden z wielu punktów odniesienia w ich korespondencji⁷³.

Zainteresowanie wśród medyków budziły wreszcie, co zrozumiałe, narzędzia i materiały apteczne należące do Johanna Christoph'a. Kupnem tej części spadku po medyku był zainteresowany doktor medycyny i filozofii Georg Christoph Christiani z Pasłęka. Dnia 20 VIII 1714 r. G. Ch. Christiani dziękował J. P. Breynę'owi za przesłany mu katalog gottwaldianów, przy czym, jak dodawał zaniepokojony, przy wielu rzeczach zauważył postawiony znak anulacji⁷⁴. Interesowały go, jak zaznaczał, m.in. rektyfikaty, oleje, tynktury i wina oraz liczne *simplicitia*, w tym korzenie, kwiaty, proszki, gumy i żywice. Chciał także nabyć rękopisy medyczne Gottwaldów sen. i jr., przede wszystkim ich receptariusze, aby poznać stosowane przez nich miary i dawki. Ciekawiły go, rzecz oczywista, również rozmaite gottwaldiańskie *scientifica* i sprzęty apteczne, m.in. „miedziane duże i małe wanny (*Balnea*) oraz korytka, misy, patele, wyroby żelazne i metalowe” oraz cały dostępny sprzęt laboratoryjny. Georg Christoph Christiani utyskiwał jednak, że w drukowanym katalogu nie zosta-

⁶⁸ Ibid. Więcej o nim zob. np. w: Wende, Georg, [in:] *Deutsches Literatur-Lexikon*, Bd. 30: Weiss – Widuwilt, Berlin 2010, s. 516.

⁶⁹ *Dissertatio. XVI. Figuratis quibusdam Lapillis prope Thorunium in Vistulae praeterlabentis littoribus collectis*, [in:] *Meletemata Thorvnensia seu dissertationes varii argvmenti ad historiam maxime Polon. et Prvssicam, Politicam, Physicam, rem Nvmmariam, ac literariam spectantes vno volumine iam collectae et comprehensae*, vol. 1, Thorn 1726, s. 166–175 (pierwotnie jako: *Naturae pictrici Specimen Thoruniense h. e. figuratos quosdam Lapillos prope Thorunium in Vistulae praeterlabentis Littoribus collectos Praeside M. Georg. Wendio ... Rerum Naturalium Admiratoribus Petri Dzikovii & Georgii Henrichsdorffs Thorunensium Censoris pro virili vindicare voluit Antonius Giering Thorunensis a. d. XXV Septembris Anno Christi 1704*, H.L.Q.S. Thorunii, Ex officina Nobiliss. Senatus et Gymnasii, 1704).

⁷⁰ Zob. np. korespondencję z Johannem Friedrichem Leopoldem z Lubeki z 1706 r., FB Gotha, Chart. B787, k. 109v.

⁷¹ Informacje biograficzne zob. w: Rudolph ZAUNICK, *Brückmann, Franz Ernst*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 2, Berlin 1955, s. 655–656.

⁷² FB Gotha, Chart. B785, k. 193–193v.

⁷³ Ibid., k. 195–195v.

⁷⁴ Co potwierdza, że aukcja gottwaldianów już się odbyła i część obiektów została sprzedana.

ły wymienione wszystkie posiadane przez Gottwalda jr. *composita* i *simplicita*⁷⁵ oraz że koszty ich zakupu, a potem transportu będą z pewnością bardzo wysokie, przekraczając być może jego możliwości finansowe⁷⁶.

Kilka dni później, 6 września, pasłęczanin donosił, że wymienił korespondencję z wdową po Gottwaldzie jr., która oferuje mu wszystkie *Materialen* bez pateli, mis itp. za około 100 fl. W sytuacji, gdyby chciał jednak zakupić bardziej zaawansowane instrumenty laboratoryjne, m.in. szklane retorty, kolby i odbieralniki, musiałby wyłożyć dodatkowe 600 fl. Georg Christoph Christiani przyznawał, że żałuje, iż nie może pojechać osobiście do Gdańska i zamknąć pertraktacji z wdową po medyku, dlatego prosił J. P. Breynę o pośrednictwo w kontaktach z kobietą⁷⁷. Dnia 19 września donosił, że wdowa napisała doń list z informacją, iż „w ciągu sześciu tygodni uprzątnie dom”, dlatego musi on czekać z finalizacją zakupów aż do października. „Ale przecież w tym czasie leki będą się psuły” – zaniepokojony przyznawał⁷⁸. W dniu 21 września Christiani oznajmiał, że jest przekonany, iż w spuściźnie Gottwalda było dużo sprzętu laboratoryjnego i wiele medykamentów, których nie objęto żadnym spisem; wiedział także, jak podkreślał, że część tych rzeczy najprawdopodobniej „zniknęła” i nie uda się ich już odzyskać⁷⁹. Dnia 19 listopada opisywał natomiast problemy z zakupem delikatnego szkła laboratoryjnego i jego transportem⁸⁰.

Obok korespondentów z terytoriów niemieckojęzycznych zainteresowanych gottwaldianami znalazł się także angielski kolekcjoner i przyjaciel J. P. Breynę z czasów jego *peregrinatio academica*, Hans Sloane. W październiku 1713 r. J. P. Breyne informował swego przyjaciela, że wdowa po Gottwaldzie jr. planuje sprzedać część jego plansz miedziorytniczych, książek i eksponatów z kolekcji naturalistów⁸¹, w styczniu 1714 r. przesyłał mu zaś katalog *MG*⁸². W liście z podziękowaniami z 15 III 1715 r. H. Sloane pisał jednak, że otrzymał katalog zbyt późno a więc już po licytacji. Donosił także, że chciałby kupić część książek Gottwaldów, a także ich bardzo rarytne bursztyny⁸³; interesowały

⁷⁵ *Simplicita* to leki proste, czyli surowce lecznicze pochodzenia roślinnego, zwierzęcego i mineralnego, *composita* to natomiast leki złożone.

⁷⁶ FB Gotha, Chart. B785, k. 269–270v.

⁷⁷ Ibid., k. 265–267.

⁷⁸ Ibid., k. 273–274v.

⁷⁹ Ibid., k. 267–268.

⁸⁰ Ibid., k. 271–272.

⁸¹ BL, Sloane MS 4043, k. 197–198.

⁸² FB Gotha, Chart. B785, k. 222.

⁸³ BL, Sloane MS 4043, k. 197: „I have likewise recived the copy of the tables of anatomy and shells of Dr Gottwald together with a catal. of his museum but they were delivered me long after the sale of the museum wch' was mentioned upon the titulo pago of it' or also I had sent to desire you to have bought me some of them. You do not mention what is also for the plants or cuppercuts. I have all the marine things corals and shells in those tables not wanting one [...]: I have

go również pruskie skamieliny⁸⁴. Zamiary te, jak się wydaje, nie zostały jednak zrealizowane. W tym miejscu warto dodać jedynie tyle, że w sierpniu 1720 r. J. P. Breyne ponownie informował H. Sloane'a, iż „plansze miedziorytnicze i druki Gottwalda nie zostały jeszcze sprzedane i nadal znajdują się w posiadaniu wdowy”, dodając, że można je nabyć dla H. Sloane'a za 50 gwinej⁸⁵. Analogiczne informacje pojawiły się w kopii niedatowanego listu do Londynu z tego samego roku⁸⁶.

Jak zatem widać, kolekcja Gottwaldów była przedmiotem zainteresowania bardzo wielu osób. Oprócz wymienionych interesowali się nią także polscy przyrodznawcy, m.in. Gabriel Rzączyński⁸⁷, oraz przedstawiciele dworu carskiego z doktorem Robertem Areskinem na czele⁸⁸. W rezultacie działalności tego ostatniego część muzeum obejmująca obiekty pochodzące z królestwa minerałów oraz kolekcje konchiologiczne, fauny morskiej i botaniczna (opisane jeszcze w Gdańsku⁸⁹, a następnie w Sankt Petersburgu przez Micha-

soon have an amber cabinet of all the sorts of amber to be sold but do not yet know what price is asked for it. It comes from Dr Gottwald Museorum and is very fine”.

⁸⁴ FB Gotha, Chart. B788, k. 613–614.

⁸⁵ BL, Sloane MS 4046, k. 1; FB Gotha, Chart. B857b, k. 161.

⁸⁶ FB Gotha, Chart. B875, k. 170–171.

⁸⁷ Wybrane elementy kolekcji Gabriel Rzączyński opisywał w *Historia Naturalis Curiosa Regni Poloniae* (Sandomiriae 1721, s. 18, 22, 28–29, 37, 180). Zdaniem Jerzego Pawłowskiego jezuita oglądał kolekcję wielokrotnie między 1715 a 1717 r. (Jerzy PAWŁOWSKI, *Wkład jezuitów do rozwoju zoologii polskiej od wieku XVII do roku 1918*, [in:] *Wkład jezuitów do nauki i kultury Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, red. Irena STASIEWICZ-JASIUŁKOWA, Kraków 2004, s. 184 n.). Kolekcja trafiła jednak na dwór carski już w 1716 r.

⁸⁸ O działalność R. Areskina na dworze carskim i jego zaangażowaniu w promocję badań nad naturą, w tym zakup kolekcji przyrodniczych, zob. np. Robert COLLIS, *The Petrine Instauration: Religion, Esotericism and Science at the Court of Peter the Great, 1689–1725*, Leiden 2011, s. 121–207.

⁸⁹ Odręczna krótka lista nabytków z kolekcji Gottwalda znajduje się w Bibliotece Rosyjskiej Akademii Nauk w Petersburgu w tym samym poszycie, co katalog Seby; oba źródła zostały zapisane różnymi rękami (rkp. 188: „Musaei Gottwaldiani. Pars prima continens Varia naturalia ex Triplici Naturo Regnopolita”, Библиотека РАН. Отдел рукописей, Ф. 188, k. 19–20v). Informacja za: Jozien J. DRIESSEN-VAN HET REVE, *De Kunstkamera van Peter de Grote. De Hollandse inbreng Gereconstrueerd uit brieven van Albert Seba en Johann Daniel Schumacher uit de jaren 1711–1752*, Hilversum 2006, s. 113 (przyp. 31), 290. D. D. Novogrodowa podaje natomiast inną sygnaturę odnoszącą się do rękopiśmiennego MG przechowywanego w Moskwie: Arkhiv Mineralogicheskogo muzeja im. A. Ye. Fersmana, RAN, d. 10, 21 k [Архив Минералогического музея им. А. Е. Ферсмана РАН, д. 10, 21 к]. Źródła cytowane przez obu badaczy stanowią całość: dwie karty w zasobie petersburskim to wprowadzenie do dalszej części katalogu, znajdującego się w zasobach Muzeum Mineralogicznego im. A. E. Fersmana. Katalog moskiewski jest rękopiśmienną kopią wersji drukowanej z 1714 r. Zob. Dar'ya Dmitriyevna NOVGORODOVA, *Tri kataloga iz Arkhiva Mineralogicheskogo muzeja im. A. Ye. Fersmana RAN*, *Novyye dannyye o mineralakh*, вып. 46: 2011, s. 114–123 [Дарья Дмитриевна Новгородова, *Три каталога из Архива Минералогического музея им. А. Е. Ферсмана РАН*, Новые данные о минералах,

ła Łomonosowa⁹⁰) zostały kupione za 500 dukatów przez Piotra I⁹¹, trafiając najprawdopodobniej po 8 IV 1716 r. do rosyjskiej Kunstkammery⁹². Dzięki R. Areskinowi dwór carski pozyskał zresztą także kolekcje Alberta Seby i Frederika Ruyscha, które stały się zaczątkiem carskich zbiorów przyrodniczych⁹³. Temu, co znajdowało się w gdańskiej kolekcji Gottwaldów, i jak te obiekty uporządkowano, poświęcamy osobny artykuł⁹⁴.

Nadesłany 28 VI 2017

Nadesłany po poprawkach recenzyjnych 6 IX 2017

Zaakceptowany 24 IX 2017

Dr Katarzyna Pękacka-Falkowska
Katedra i Zakład Historii i Filozofii Nauk Medycznych
Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu
e-mail: pekackafalkowska@ump.edu.pl

вып. 46: 2011, s. 114–123]; eadem, *Образцы мраморной флорентийской мозаики и руинного мрамора из коллекций минералогического музея им. А. Я. Ферсмана в минеральном каталоге кунсткамеры (1745 г.)* [Образцы мраморной флорентийской мозаики и руинного мрамора из коллекций минералогического музея им. а.е. ферсмана в минеральном каталоге кунсткамеры (1745 г.)], *ibid.*, s. 123–125. Dziękuję D. D. Novogrodowej za umożliwienie zapoznania się z rękopiśmienną wersją katalogu przechowywaną w Moskwie.

⁹⁰ Krystyna KOWALSKA, *Zoologia*, [in:] *Zarys dziejów nauk przyrodniczych w Polsce*, red. Bogdan SUCHODOLSKI [i in.], Warszawa 1983, s. 337; J. PAWŁOWSKI, *op.cit.*, s. 184 n. (podaje 1718 r.).

⁹¹ Zob. np. Dar'ya Dmitriyevna NOVGORODOVA, *Ot Muzeya Gottval'da* [Д. Д. Новгородова, *Ot muzeja Gоттвальда*]. Informacja ta powtarza się we wcześniej cytowanej literaturze przedmiotu i rękopiśmiennym wprowadzeniu do MG przechowywanego w Strasburgu.

⁹² Johann Daniel SCHUMACHER, *Gebäude der Kayserlichen Academie der Wissenschaften nebst der Bibliothec und Kunst-Kammer in St. Petersburg nach ihrem Grundriss, Aufriss und Durchschnitt*, St. Petersburg 1741, s. 17, <http://www.e-rara.ch/zut/content/pageview/1925444>; J. Bernoulli's *Reisen durch Brandenburg und Polen, Erster Band, Reise nach Danzig*, Allgemeine Deutsche Bibliothek, Bd. 39: 1779, s. 28; Johann Gottlieb GEORGI, *Geographisch-physikalische und Naturhistorische Beschreibung des Rußischen Reichs: zur Übersicht bisheriger Kenntnisse von demselben. Vorhandene Mineralien. Systematische Beschreibung aller bisher bekannt gewordenen inländischen Mineralien, deren hiesige Gewinnung und Verwendung*, Bd. 3, T. 2, Königsberg 1798, s. 101; R. COLLIS, *The Petrine Instauration*, s. 437–438.

⁹³ Więcej na temat zakupu kolekcji F. Ruyscha i A. Seby zob. J. J. DRIESSEN-VAN HET REVE, *op.cit.*

⁹⁴ Por. przyp. 13 i 37.

ABOUT THE SALE OF THE MUSEUM OF THE GOTTWALDS:
JOHANN PHILIPP BREYNE AND HIS CORRESPONDENTS

Summary

Key words: Christoph(or)us Gottwald (1636–1700); Johann Christoph Gottwald (1670–1713); *Musaeum Gottwaldianum*; the history of medicine – Royal Prussia, the 17th century, the 18th century; the history of natural collections – Royal Prussia, the 18th century; the history Natural Science – the Polish-Lithuanian Commonwealth, the 17th century, the 18th century

The article discusses the correspondence between Johann Philipp Breyne and scholars from the German-speaking territories of Europe and England interested in purchasing the exhibits from the Museum of the Gottwalds in Gdansk after the death of its second owner Johann Christoph Gottwald (1670–1713). The Museum of the Gottwalds was set up in the second half of the 17th century by Christoph Gottwald (1636–1700), a medical doctor and a doctor of philosophy; after his death, it was inherited by his son, who was also a medical doctor. It constituted one of the biggest collections of natural exhibits in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the early modern period and one of the most outstanding collections in Gdansk. In 1716, part of the collection was moved to Petersburg, where it gave rise to a collection of minerals which was part of the royal cabinet of curiosities. At present it is kept in the Fersman Mineralogical Museum.

ZUM VERKAUF DES DANZIGER MUSEUMS DER DOKTOREN GOTTWALD:
JOHANN PHILIPP BREYNE UND SEINE KORRESPONDENTEN

Zusammenfassung

Schlüsselwörter: Christoph(or)us Gottwald (1636–1700); Johann Christoph Gottwald (1670–1713); *Musaeum Gottwaldianum*; Geschichte der Medizin – Königliches Preußen, 17. Jahrhundert, 18. Jahrhundert; Geschichte der Naturaliensammlungen – Königliches Preußen, 18. Jahrhundert; Geschichte der Naturkunde – Republik beider Nationen, 17. Jahrhundert, 18. Jahrhundert

Der Artikel behandelt die Korrespondenz zwischen Johann Philipp Breyne und Gelehrten aus den deutschsprachigen Gebieten Europas und aus England in den Jahren 1710–1730. Diese Gelehrten interessierten sich für den Ankauf von Exponaten aus dem Danziger Museum der Gottwalds nach dem Tod seines zweiten Eigentümers Johann Christoph Gottwald (1670–1713). Das Museum der Gottwalds wurde in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts von dem Danziger Christoph Gottwald (1636–1700), einem Doktor der Medizin und Philosophie, begründet. Nach seinem Tod erbte es sein Sohn, der ebenfalls Medicus war. Es handelte sich um eine der größ-

ten Naturaliensammlungen in der frühneuzeitlichen Republik sowie um eine der bedeutendsten Naturaliensammlungen in Danzig. 1716 wurde ein Teil von ihr nach St. Petersburg gebracht, wo sie zum Keim einer mineralogischen Sammlung wurde, die zur dortigen Kunstkammer gehörte; gegenwärtig befindet sie sich allerdings im Bestand des A.-E.-Fersman-Museums für Mineralogie in Moskau.

BIBLIOGRAFIA

- [Gottwald, Christoph] *Museum Gottwaldianum. A collection of plates in 2 pt. 62 anatomical objects and 49 plates representing shells, etc.*, Gedanii 1714.
- [Gottwald, Christoph], *Gottwald C. Museum Gottwaldianum continens tabulas mutas quarum anatomicae sexaginta & una, conchyliologicae quadraginta & novem, aliaque corpora marina experimentes, sculptæ et ad edendum jam paratæ a Christophoro Gottwaldt, Dr. Med. & Physic. Civit. Gedan. Gedani, 1714.* Dostęp Maj 1 2017 <http://docnum.u-strasbg.fr/cdm/ref/collection/coll13/id/43888>.
- [Gottwald, Christoph], *Gottwald C. Museum Gottwaldianum, Gedani, 1714.* Dostęp Maj 1 2017 <http://pbc.gda.pl/dlibra/docmetadata?id=2467&dirids=1&tab=1>
- [Gottwald, Christoph], *LXII tabulas aenean artificiose sculptas, varias curiosas observatt. anatomicas in homine et brutis complectentas, Danzig, s.d.*
- [Gottwald, Christoph], *Thesaurum Conchiliorum tabb. aen. XLIX constantem, quarum IV priores, Stellas marinas et Corallia, caetera testacea univalvia turbinata repraesentat, Danzig, s.d.*
- „Berichte der allgemeinen Buchhandlung der Gelehrten”, 2 (1782), 225.
- „D. Johann Christoph Gottwald”. *Preußische Lieferung alter und neuer Urkunden, Erörterungen und Abhandlungen, zur Erläuterung der Preußischen Geschichte und Rechte für allerley Lese*, 1 (1753/55), 129–132.
- „J. Bernoulli’s Reisen durch Brandenburg und Polen, Erster Band, Reise nach Danzig“. *Allgemeine Deutsche Bibliothek*, 39 (1779), 15–35.
- „Noch einige und verbesserte Nachrichten des Herrn Baron von Zorn, das Musaeum Gottwald. Betreffend“. *Berlinische Sammlungen zur Beförderung der Arzneywissenschaft, der Naturgeschichte, der Haushaltungskunst, Cameralwissenschaft und der dahin einschlagenden Litteratur*, 6 (1774), 659–661.
- „Personalia” in [Biographiae medicorum: Sammelband mit Gelegenheitschriften zu Medizineren aus dem 17. und 18. Jahrhundert], Staatsbibliothek Berlin.
- Ad Disputationem Inauguralem De Viscido, Sanitatis Offendiculo Praenobilis ac Clarissimi Meaicinae Candidati Dn. Johannis Christophori Gottwalds / Gedanensis ... Die XI. Aprilis ... invitat, Wepplingius Rostochii 1695.*
- Allgemeines Gelehrten-Lexicon: Darinne die Gelehrten aller Stände sowohl männals weiblichen Geschlechts, welche vom Anfange der Welt bis auf ietzige Zeit gelebt, und sich der gelehrten Welt bekannt gemacht, Nach ihrer Geburt, Leben, merckwürdigen Geschichten, Absterben und Schrifften aus den glaubwürdigsten Scribenten in alphabetischer Ordnung beschrieben werden. Fortsetzung und Ergänzungen, Bd. 2: C bis J, Leipzig: Gleditsch, 1787.*
- A. R. Chodyński, „Kolekcjonerstwo” in *Aurea Porta Rzeczypospolitej. Sztuka Gdańska od połowy XV do końca XVII wieku, t. 1: Eseje (Gdańsk: Muzeum Narodowe w Gdańsku, 1997), 349–363.*
- B. Marx, „Auf dem Weg zur Fruehbarocken Kunstammer. Eine Annäherung,“ in *Sehen und Staunen. Die Dresdner Kunstammer von 1640*, hrsg. v. B. Marx, Peter Plassmeyer, DKV: München 2014, 9–116.

- B. Milewska-Ważbińska, „Jak lekarz z Saksonii o Warszawie pisał...” in *Literatura piękna i medycyna*, red. Maciej Ganczar, Piotr Wilczek (Kraków: Tyniec Wyd. Benedyktynów, 2015), 83–100.
- Bergau, Rudolf. „Die Danziger Kupferstecher Samuel und Johann Donnet”. *Archiv für die zeichnenden Künste mit besonderer Beziehung auf Kupferstecher- und Holzschneidekunst und ihre Geschichte*, 13 (1867), 145–151.
- Bersohn, Mathias, *O rytownikach gdańskich: podręcznik dla zbierających sztychy polskie*, Druk. S. Lewentala: Warszawa, 1887.
- Bibliotheca Erndeliana sive Catalogus Librorum Philologico-Medicorum, qvos B. D. Christ. Heinrich Erndel, Sereniss. Augusti II. Reg. Pol. & El. Sax. Archiater, Adiunctus Academiae Naturae Curiosorum &c. sibi undecunqve conquisiverat Auctio fiet Dresdae D. 19. seqq. Jan. MDCCXXXV. In aedium Fridelianarum...*, [Dresdae], [1735].
- Bibliothecae Breynianae Pars Prior. Sive Catalogus Librorum Philologico-Philosophico-Historicorum, Itinerariorum, Inprimis autem Medicorum, Botanicorum Et Historiae Naturalis Scriptorum &c. Rariorum, Quam Magno Studio Et Sumptu Sibi Comparavit D. Johan. Philipp. Breynius, Acad. Imper. Natur. Curiosorum, Nec Non Reg. Societ. Anglic. Scient. Sodalis. Publica Auctionis Lege In Aedibus B. Possessoris (in der Langgasse.) D. XV. Julii A. MDCCCLXV. Distrahende Per Joan. Godofr. Barthelsen [Pars Posterior ... MDCCCLXVI].*
- Bock, Friedrich Samuel, *Versuch einer wirthschaftlichen Naturgeschichte von dem Königreich Ost- und Westpreussen*, Bd. 2, Dessau: Auf Kosten der Verlagskasse, 1783.
- Breyne, Jan Filip. „Prace o czerwcu polskim. De Cocco polonico opera 1731–1733, życiorysem Jana Filipa Breynego i komentarzami opatrzyli Zbigniew Kawecki, Helena Wernerówna”. *Memorabilia Zoologica*, 20 (1969).
- Catalogus Librorum ... Dan. Ern Jablonski*, Berolina, 1742.
- Chodyński, Andrzej R. „Gdańskie kolekcje bursztynu od XVIII do XIX wieku”. *Porta Aurea: Rocznik Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Gdańskiego*, 3 (1994), 51–74.
- Chodyński, Andrzej R. „Kultura kolekcjonerska w XVIII wieku. Gdańscy uczeni, amatorzy – znawcy i dyletanci, także z innych miast europejskich, i ich stosunek do dzieł sztuki”. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego / Opuscula Musealia*, 15 (2006), 139–177.
- Christliches Denck-Mahl, Welches Dem [...] Herrn Johann Vogetius, Medicinæ [...] Doctori und wohlerfahrem Practico, Bey der Königl. Stadt Thorn, Als Derselbe Anno 1724. d. 8. Febr. im 52 Jahres seines Alters im Herrn entschlaffen, und den 13. darauff, war der Sonntag Septuag. mit Christlichen Ceremonien in der Marien-Kirche zur Erden bestattet wurde, Zu letzten Ehren, und [...] Zu einigem Troste, aufgesetzt E. E. Ministerium U. A. C. hieselbst. Thorn : Gedruckt bey Joh. Nicolai [...], [1724].
- Collis, Robert, *The Petrine Instauration: Religion, Esotericism and Science at the Court of Peter the Great, 1689–1725*, Brill: Leiden, 2011.
- Deliciae Cobresianae*. J. P. Cobres Büchersammlung zur Naturgeschichte, Th. 2, s. 1., 1782.

- Driessen-van het Reve, Jozien. J., *De Kunstkamera van Peter de Grote De Hollandse inbreng Gereconstrueerd uit brieven van Albert Seba en Johann Daniel Schumacher uit de jaren 1711–1752*, Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2006.
- E. Mierzwńska, „Bursztynnictwo,” in *Aurea Porta Rzeczypospolitej. Sztuka Gdańska od połowy XV do końca XVII wieku*, t. 1: Eseje (Gdańsk: Muzeum Narodowe w Gdańsku, 1997), 141–156.
- Fedorowicz, Zygmunt. „Zoologia w Gdańsku w stuleciach XVII i XVIII”. *Memorabilia Zoologica*, 19(1968), 5–118.
- Wend G., „Dissertatio. XVI. Figuratis quibusdam Lapillis prope Thorunium in Vistulae praeterlabentis littoribus collectis” in *Meletemata Thorvnensia seu dissertationes varii argvmenti ad historiam maxime Polon. et Prvssicam, Politicam, Physicam, rem Nvmariam, ac literariam spectantes vno volvmine iam collectae et comprehensae* (Thorvnii: Typis & sumpt. Ioh[ann] Nicolai Nobil. Senat. & Gymn. Typogr., 1726), 166–175.
- Georgi, Johann Gottlieb, *Geographisch-physikalische und Naturhistorische Beschreibung des Rußischen Reichs: zur Übersicht bisheriger Kenntnisse von demselben. Vorhandene Mineralien. Systematische Beschreibung aller bisher bekannt gewordenen inländischen Mineralien, deren hiesige Gewinnung und Verwendung*, Bd. 3, Th. 2, Friedrich Nicolovius: Königsberg, 1798.
- Gottwald C. *Musaeum Gottwaldianum, sive catalogus rerum rariorum, tam naturalium, quam artificialium, longa annorum serie. Cur aque et sumtibus haud exiguis collectarum, à viris d.v. excellentissimis experientissimisque, D. Christophoro Gottwaldio, Med. D. & Phisico Gedanensi, Patre & D. Joh. Christoph Gottwaldio, Med. D. filio, quas publica auctione in aedibus gottwaldianis Anno 1714. d. [...] Divendet Georgius Mattern. Typis Joh. Zachariae Stolli [Gedani, 1714].*
- Gottwald, Christoph, *Physikalisch-ökonomische Bemerkungen über den Bieber*, Raspe: Nürnberg, 1782.
- Gottwald, Christoph, *Physikalisch-ökonomische Bemerkungen über die Schildkröten*, Raspe: Nürnberg, 1782.
- Hartmann, Philipp Jacob, *Succincta succini prussici historia et demonstratio*, Berolini, 1699.
- Hartmann, Philipp Jacob, *Succini prussici physica et civilis historia cum demonstratione ex autopsya et intimiori rerum experientia deducta*, Francofurti, 1677.
- J.L. Pagel, „Vater, Christian,” in *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 39: 1895, 503. Dostęp Maj 1, 2017. <https://www.deutsche-biographie.de/gnd11735533X.html#adbcontent>.
- J. Pawłowski, „Wkład jezuitów do rozwoju zoologii polskiej od wieku XVII do roku 1918,” in *Wkład jezuitów do nauki i kultury Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, red. Irena Stasiewicz-Jasiukowa (Kraków: Wyd. WAM, 2004), 225–244.
- Jakubowski, Jakub. „*Dawna polska* ilustrowana książka przyrodnicza (XVII–XIX wiek)”. *Bibliotekoznawstwo*, 30(2011), 40–42.
- Jakubowski Jakub, „*Musaeum Gottwaldianum ze zbiorów Biblioteki Politechniki Gdańskiej i wydawnicze losy dzieła Christophorusa Gottwalda (1636–1700)*”

- w XVIII w.” *Porta Aurea: Rocznik Zakładu Historii Sztuki Uniwersytetu Gdańskiego*, 14 (2015), 93–119.
- K. Kowalska, „Zoologia,” in *Zarys dziejów nauk przyrodniczych w Polsce*, red. Bogdan Suchodolski z zesp. (Wiedza Powszechna: Warszawa, 1983, 331–411.
- K. Thalheim, „Minerale, Gesteine und Fosillien in der Dresdner Kunstammer,” in *Die kurfuerstlich-saechsische Kunstammer in Dresden. Geschichte einer Sammlung*, hrsg. von Dirk Syndram, Martina Minning (Sandstein Kommunikation: Dresden, 2012), 262–281.
- Kawecki, Zbigniew. „Jan Filip Breyne. Ioannes Philippus Breynius (1680–1764).” *Przełęcz Zoologiczny*, 8 (1964), 330–334.
- Kurkowa, Alicja. “Jakub i Jan Filip Breynowie, uczeni gdańscy”. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 32 (1987), 661–678.
- Leipziger Gelehrte Zeitungen*, 75(1783, Donnerstags, den 18. September), 603–604.
- Lochner, Johann Heinrich, Lochner, Michael Friedrich, *Rariora musei Besleriani quae olim Basilius et Michael Rupertus Besleri collegerunt : aeneisque tabulis ad vivum incisa evulgarunt*, Nuremberg: s.n., Anno O. R. 1716. Dostęp Maj 1, 2017. <http://dx.doi.org/10.5962/bhl.title.61137>.
- M. Mencfel, „Osobliwy czyli jaki? Kategoria niezwykłości w kulturze naukowej, artystycznej i kolekcjonerskiej epoki nowożytnej,” in *Curiosità – zjawiska osobliwe w sztuce, literaturze i obyczaju*, red. Anna Sylwia Czyż, Janusz Nowiński (Wyd. UKSW: Warszawa, 2013), 10–25.
- M. Otto, „Książka przyrodniczo-medyczna w gdańskich księgozbiorach prywatnych między XV a XVIII wiekiem,” in *Joachim Oelhaf i jego następcy*, red. Adam Szarzewski, Bartłomiej Siek (Gdańsk: Wyd. GUMed, 2013), 103–109.
- Margócsy, Dániel, *Commercial Visions: Science, Trade, and Visual Culture in the Dutch Golden Age*, Chicago: University of Chicago Press, 2014.
- Margócsy, Dániel. “‘Refer to folio and number’: Encyclopedias, the Exchange of Curiosities, and Practices of Identification before Linnaeus.” *Journal of the History of Ideas*, 71 (2010), 63–89.
- Mencfel, Michał, *Skarbce natury i sztuki. Prywatne gabinety osobliwości, kolekcje sztuki i naturalistów na Śląsku w wieku XVII i XVIII*, DIG: Warszawa, 2010.
- Naturae pictrici Specimen Thoruniense h. e. figuratos quosdam Lapillos prope Thorunium in Vistulae praeterlabentis Littoribus collectos Praeside M. Georg. Wendio Rerum Naturalium Admiratoribus Petri Dzikovii & Georgii Henrichsdorffs Thorunensium Censoris pro virili vindicare voluit Antonius Giering Thorunensis a. d. XXV Septembris Anno Christi 1704. H. L. Q. S. Thorunii, Ex officina Nobiliss. Senatus et Gymnasii, 1704.*
- Pękacka-Falkowska, Katarzyna, *Johann Philippe Breyne i bursztyny (lata 20. XVIII wieku)* Dostęp Maj 1, 2017. http://www.wilanow-palac.pl/johann_philippe_breyne_i_bursztyny_lata_20_xviii_wieku.html.
- Pękacka-Falkowska, Katarzyna, *Georg Seger i jego książki, czyli o lekturach siedemnastowiecznego lekarza z Prus Królewskich*. Dostęp Maj 1, 2017. dokument elektroniczny: http://www.wilanow-palac.pl/georg_seger_i_jego_ksiazki_czyli_o_lekturach_siedemnastowiecznego_lekarza_z_prus_krolewskich.html htm.

- Physikalisch-ökonomische Bibliothek worinn von den neuesten Büchern, welche die Naturgeschichte, Naturlehre und die Land und Stadtwirthschaft betreffen, 12(1783), 443–449.
- R. Zaunick, „Brückmann, Franz Ernst,“ in *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 2 (Duncker und Humblot: Berlin, 1955), 655–656.
- Rzeczyński, Gabriel, *Historia naturalis curiosa Regni Poloniae, Magni Ducatus Lituaniae, annexarum[ue] provinciarum: in tractatus XX divisa: ex scriptoribus proptis... desumpta*, Sandomiriae, 1721.
- S. a., „Martini, Nicolaus,“ in *Das Baltische Biographische Lexikon*. Dostęp Maj 1, 2017. <http://www.bbl-digital.de/seite/490/>.
- Schröter, Johann Samuel, *Gottwald, Johann Christoph, Musei Gottwaldiani testaceorum, stellarum marinarum et coralliorum quae supersunt tabulae = Die Conchylien, Seesterne und Meergewächse der ehemaligen Gottwaldtischen Naturaliensammlung: nach den vorhandenen neun und vierzig Kupfertafeln mit einer kurzen Beschreibung begleitet*, Nürnberg 1782.
- Schumacher, Johann Daniel, *Gebäude der Kayserlichen Academie der Wissenschaften nebst der Bibliothec und Kunst-Kammer in St. Petersburg nach ihrem Grundriss, Aufriss und Durchschnitt*, Pečašano pri Imperatorskoj Akademii Nauk: St. Petersburg, 1741.
- Serczykowa, Barbara, „Księgozbiór lekarza toruńskiego Wacława Duroscha z drugiej połowy XVII wieku”. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Nauka o Książce*, 6 (1970), 4–32.
- Serno, Wolf, *Tod im Apothekenhaus*, Knauer: München, 2003.
- Silent Messengers The Circulation of Material Objects of Knowledge in the Early Modern Low Countries*, ed. Sven Dupré, Christoph Lüthy, LIT Verlag: Berlin, 2011.
- Targosz, Karolina, *Jacob Breynius 1637–1697. „Botanicus Celeberrimus” w wymiarze europejskim*, PAU: Kraków, 2010.
- V. Hammer, „Linck, Johann Heinrich d.Ä.“, in *Sächsische Biografie*, hrsg. vom Institut für Sächsische Geschichte und Volkskunde e.V., bearb. von Martina Schattkowsky, Online-Ausgabe. Dostęp Maj 1, 2017. <http://www.isgv.de/saebi/>.
- W. Chojnacki, „Gottwald Jan Krzysztof,“ in *PSB*, t. VIII (Wrocław–Kraków–Warszawa: Wyd. Zakł. Ossolińskich, 1959–1960), 388.
- W. Chojnacki, „Gottwald Krzysztof,“ in *PSB*, t. VIII (Wrocław–Kraków–Warszawa: Wyd. Zakł. Ossolińskich, 1959–1960), 388.
- W. von Gümbel, „Geier, Johann Daniel,“ in *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 8: Friedrich I. von Sachsen-Altenburg – Gering, Duncker & Humblot: München, 1878, 503–504.
- Z. Nowak, „Między barokiem a oświeceniem; uwarunkowania funkcjonowania nauki, kultury i sztuki,“ in *Historia Gdańska*, t. 3, cz. 1: 1665–1793, red. Edmund Cieślak (Gdańsk: Wyd. Morskie, 1993), 279–317.
- NOVGORODOVA Dar’ya Dmitriyevna, „Ot muzeya Gottval’da k mineral’nomu katalogu kunstkamery”, in: *Materialy semnadtsatykh chteniy pamyati I. M. Tronskogo „Indoyevropeyskoye yazykoznaniye i klassicheskaya filologiya – XVII (St. Petersburg, 2013), 636–653.*

Katarzyna Pękacka-Falkowska

NOVGORODOVA Dar'ya Dmitriyevna, „Tri kataloga iz Arkhiva Mineralogicheskogo muzeya im. A. Ye. Fersmana RAN”, *Novyye dannyye o mineralakh*, 46 (2011), 114–123

